

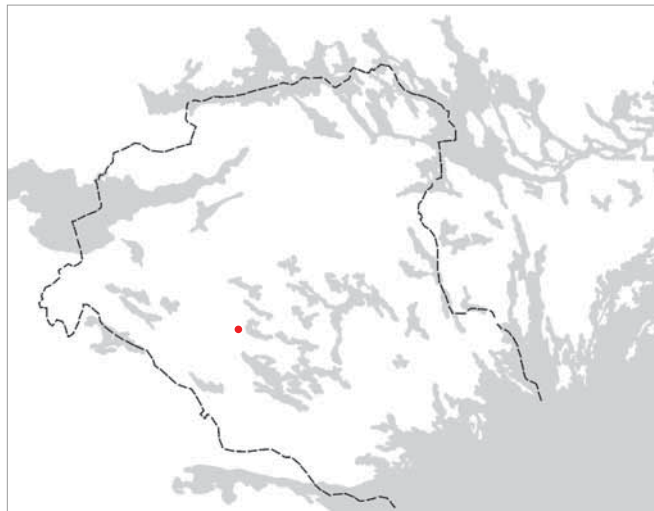
Arkeologisk efterundersökning

En stenyxdepå vid Brebol

Tidigneolitikum

Brebol 1:5, Lerbo socken, Katrineholms kommun,
Södermanlands län

Patrik Gustafsson

Arkeologisk efterundersökning

En stenyxdepå vid Bربول

Tidigneolitikum

Bربول 1:5, Lerbo socken, Katrineholms kommun,
Södermanlands län

Patrik Gustafsson

ARKEOLOGISKA MEDDELANDEN 2003:09

© 2003 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Landstinget Sörmland
Kultur & utbildning Sörmland
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 Nyköping
arkiv.bibliotek@kuf.dll.se

Grafisk form och layout: Lars Norberg och Patrik Gustafsson.
Omslag och inlaga är reproducerad vid Sörmlands museum.
Kart- och ritmaterial: Patrik Gustafsson
Omslagsbild: Södermanlands län. Undersökningsområdets geografiska läge
markerat med röd punkt.

Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande 97.0350

Nyköping 2003

ISSN 1402-9650

Innehåll

Utgångspunkt 4

Syfte och metod 4

Syfte
Metod

Landskap 4

Natur
Kultur
Depåer

Resultat 7

Inledning
Inventering
Klippskrevan
Rutor
Fynd
Stenprover

Diskussion 9

Sammanfattning 12

Hänvisningar 12

Källor
Litteratur

Administrativa uppgifter 13

Bilagor 14

Bilaga 1. Geoarkeologi.
Bilaga 2. Fastighetskarta.
Bilaga 3. Detaljkarta.
Bilaga 4. Plan och profil.
Bilaga 5. Fyndtabell.
Bilaga 6. Ruttabel.

Utgångspunkt

Sörmlands museum har utfört en arkeologisk efterundersökning under perioden 020924-020925. Bakgrunden till efterundersökningen var att fyra stenyxor påträffades år 2000 i en bergsskrevan av brukaren till Brebol 1:5, Lerbo socken, Katrineholms kommun, Södermanlands län (se figur 1).

Vid en besiktning av fyndplatsen den 15 november år 2000, konstaterade länsstyrelsen i Södermanlands län att bergsskrevan kunde innehålla mer information angående fyndet. Vidare ansåg länsstyrelsen att berget löpte risk att rämna och därmed utgöra en säkerhetsrisk (länsstyrelsens dnr:220-9339-2000).

Beslut i ärendet var fattat av länsstyrelsen i Södermanlands län enligt 2 kapitlet 8 § i Lagen (1988:950) om kulturminnen med mera (länsstyrelsens dnr:220-9339-2000). Uppdragsgivare var länsstyrelsen i Södermanlands län. Riksantikvarieämbetet bar kostnadsansvaret för efterundersökningen. Ansvarig för den arkeologiska efterundersökningen och för denna rapport var Patrik Gustafsson. Vid fältarbetet deltog även Ingeborg Svensson.

Syfte och metod

Syfte

Det antikvariska syftet med den arkeologiska efterundersökningen var att, i enlighet med 2 kapitlet 8 § i Lagen (1988:950) om kulturminnen mm, dokumentera fyndplatsen, tillvarata eventuella ytterligare fynd samt fastställa om fyndplatsen har samband med fast fornlämning.

I samband med efterundersökningen skulle Sörmlands museum omhänderta de yxor som tidigare hade påträffats. Yxorna förvaras för närvarande på gården Brebol. Dessa yxor ska tillfalla staten enligt 2 kap 3 och 4 § i Lagen (1988:950) om kulturminnen mm, eftersom de utgör två eller flera föremål som nedlagts tillsammans, ett depåfynd.

Förutom det ovan nämnda syftet avsåg undersökningen även kunna ge svar på frågor som rörde platsens geologi, yxorna och bergets relation till varandra samt det omgivande landskapet. Lokalen kan ses som en viktig komponent i förståelsen av den tidigneolitiska människans förhållande till platsen och landskapet.

Metod

Innan fältarbetet inleddes, utfördes en genomgång av Fornminnesregistret (FMR) med tillhörande kartmaterial. Vidare gjordes en genomgång av digi-

tala tillväxten (SHM) och Sörmlands museums föremålsdatabas. Även topografiska kartan och jordartskartan (SGU) studerades angående höjdkurvor och jordarternas sammansättning och utbredning. Genomgången av kart- och arkivmaterialet gjordes för att få en uppfattning om områdets karaktär samt för att lokalisera eventuella boplatslägen.

I ett första skede av fältarbetet utfördes en inventering av närområdet till fyndplatsen för att utröna om det fanns tidigare ej kända synliga fornlämningar samt för att lokalisera boplatslägen. Därefter undersöktes klippskrevan genom handgrävning. Fyndplatsen dokumenterades i plan- och profilritning i erforderlig skala. Därefter handgrävdes sex provrutor, cirka 1x1 meter stora, i anslutning till fyndplatsen. Anledningen till detta var att se om ytterligare spår efter mänskliga aktivitet som inte var synlig ovan mark, fanns i anslutning till fyndplatsen. Delar av jordmaterialet från rutorna samt all jord från klippskrevan torrsållades i ett såll med 4 millimeters maskstorlek. All inmätning skedde digitalt med hjälp av en totalstation. Fotodokumentationen utfördes med digitalkamera.

Stenprover från berget där yxfynden tidigare gjorts samt referensprover från närliggande berghällar togs, för vidare analys av GAL (Geoarkeologiskt Laboratorium i Uppsala). En av målsättningarna var att analysera det geologiska sammanhanget kring fyndplatsen.

Landskap

Natur

Brebol ligger centralt belägen på den Södermanländska sjöplatån. Fyndplatsen återfinns mellan sjöarna Viksjön, Långhalsen och Täljaren, cirka 300 meter väster om gården Brebol. Området utgörs idag av kuperad ängs- och åkermark, ställvis med berg i dagen, samt med ett rikligt inslag av större och mindre flyttblock. På höjdpartierna växer olika träd och buskar, främst enar och ädellövträd. Jordmånen består generellt av morän vid höjdpartiernas sluttningar, samt finare sediment som silt och lera i de lägre liggande partierna (SGU). Cirka 100 meter söder om fyndplatsen återfinns ett sankt område som idag består av åkermark. Området för depåfyndet ligger på cirka 35-40 meter över havet (se bilaga 2).

Det aktuella berget där fyndet gjordes utmärks främst genom att det avsöndrar stora mängder stenskärvor och stenflis. Materialet kan beskrivas som "skiffritigt" till sin karaktär. Detta i en skarp kontrast till de övriga bergspartier som finns i området. Dessa består i huvudsak består av släta rundhällar.

Figur 1. Utdrag ur Gröna kartan (GSD), vilket motsvarar Gröna kartans blad Katrineholm 9G NO med undersökningsområdet markerat. Skala 1:50 000.

Kultur

Det finns inga tidigare kända fornlämningar i direkt anslutning till den aktuella fyndplatsen. Däremot finns i närområdet bland annat gravar representerade i form av ensamliggande stensättningar (RAÅ 84, 85, 108) samt en fornborg (RAÅ 109) i Lerbo socken. Ur ett vidare och för denna undersökning intressant perspektiv återfinns den tidigneolitiska bopplatsen Östra Vrå (RAÅ 43) i Stora Malms socken, drygt 4 kilometer väster om den här aktuella platsen.

I närområdet har tidigare ett flertal lösfynd från stenåldern gjorts, till exempel en stridsyx och en skafthålsyx vid gården Värna i Lerbo socken, strax norr om Brebol (Sörmlands museums föremålsdatabas). Peter Gustavsson, den nuvarande brukaren av gården Brebol meddelade att den förre innehavaren av gården hade påträffat ett flertal stenyxor, yxtyp okänd, i de sankade åkrarna strax söder om den aktuella fyndplatsen (Peter Gustavsson, muntligen). Efter ett telefonsamtal med ett av barnen, framkom att dessa yxor förkommit i samband med en flytt (Birgit Åhlin, muntligen). I sammanhanget kan också omnämnas att en halv mångkantsyx påträffades av Peter Gustavsson vid vårbruket 2002. Fyndplatsen för mångkantsyxan är belägen vid Grannäs, cirka 1,2 kilometer sydväst om depåfyndplatsen (Peter Gustavsson, muntligen).

Dikt an, söder och sydöst om fyndplatsen, återfinns en äldre husbehovstäkt som idag är övergiven. Cirka 10 meter söder om fyndplatsen går en äldre väg,

delvis i form av uppbyggd vägbank i öst-västlig riktning. Idag sparsamt använd.

I Södermanlands län har ett depåfynd tidigare gjorts som uppvisar likheter med det här aktuella fyndet. Vid Stora Daviken i Julita socken invid Hjälmaren, påträffades 1960 fem stycken bergartsyxor (RAÅ 96). Enligt Fornminnesregistret utgörs fyndet av tre trindyxor, en lihultsyxa och en tunnbladig yxa, alla av bergart. Yxorna hittades uppradade på en hylla i en grottliknande skreva (cirka 3,5x1,2x1 meter stor) belägen cirka 45 meter över havet (FMR). Det finns ytterligare ett depåfynd som kan uppmärksammas i sammanhanget, genom sin förmodat tidigneolitiska datering. I ett grustag vid gården Prästtorp i Björkvik socken har tidigare fem helslipade tunnackiga yxor av sydiskandinavisk flinta påträffats (SLM).

Depåer

Ordet depå betyder enligt Svenska akademins ordlista: Upplag, förvaringsplats (Gellerstam 1990, s. 100). Enligt Riksantikvarieämbetet senaste lista med lämningstyper, definieras depåfynd som en fyndplats för ett eller flera föremål som kan antas ha medvetet lagts ned på platsen (RAÅ, Kunskapsavdelningen). Per Karsten menar i sin avhandling, att depåfynd är slutna fynd med två eller flera föremål som nedlagts vid samma tillfälle. De vanligaste tolkningarna av depåer utgörs av varulager, värdeföremål, offerfynd, nedläggningar på grund av magiska föreställningar och tillfällig förvaring (Karsten 1994, s. 7 och s. 19). Vanligast är våtmarks-

Figur 2. Berget och bergsskrevan i vilken yxorna påträffades. Pilen markerar fyndplatsen. Bilden är tagen från söder.

Foto: Patrik Gustafsson.

depåer, men fastmarksdepåer är heller inte ovanliga i Skåne under tidigneolitikum. Emellanåt påträffas fastmarksdepåerna i samband med stora stenar eller block (Karsten 1994, s. 18f). Enligt Karsten är fynd påträffade vid eller under stora stenar något som är karaktäristiskt som fyndmiljö för depåer. De är inte särskilt många, endast cirka 10% av depåfynden i Skåne utgörs av denna fyndmiljö (Karsten 1994, s. 139). Ingenstans i Karstens avhandling omnämns yxor som deponerats i bergsskrevor eller liknande. För en mer utförlig forskningshistorik rörande depåfynden hänvisas till Per Karstens avhandling och där anförda arbeten (1994).

Resultat

Inledning

Den nuvarande innehavaren av gården Brebol meddelade att hans söner vid lek hade påträffat tre stenyxor. Dessa hade påträffats "stående på rad med eggen nedåt och ungefär med en handbredds mellanrum" (det vill säga cirka 0,10-0,15 meter) i en bergsskrev. Barnen och barnens far grävde vidare med händerna, så långt de nådde och plockade ut ytterligare en yxa från skrevan. Därefter kontaktade de länsstyrelsen i Södermanlands län (Peter Gustafsson, muntligen).

Yxorna har dokumenterats genom fotografering, uppmätning och beskrivs här nedan i den ordning som de framkom.

Inventering

I samband med undersökningen besöktes ett höjdparti, cirka 200 meter västsydväst om fyndplatsen. Platsen bedömdes vid kartstudien kunna utgöra ett lämpligt boplatsläge. Ett kvartsavslag (F1) påträffades i en rotvälta cirka 45 meter över havet. Eftersom inget annat av antikvariskt intresse framkom vid detta arbetsmoment rubriceras platsen som fyndplats. Ingen ytterligare antikvarisk åtgärd bedöms i nuläget vara av intresse.

Klippskrevan

Bergsknallen med skrevan återfinns på den södra sidan av ett mindre höjdparti. I bergets östra del återfinns en spricka i nord-sydlig riktning. Sprickan var vid undersökningstillfället cirka 3,5 meter lång, cirka 0,30 meter bred vid den övre delen och cirka 1,3-1,5 meter djup. Sprickans bredd smalnade av mot dess botten. Vid undersökningstillfället återfanns det rikligt med stenskrivor i skrevans norra halva, från topp till botten. Det kunde följdaktligen konstateras att denna del ej grävts ut när yxorna först påträffades (se figur 2 och 3 samt bilaga 3).

Vid undersökningen av bergsskrevan påträffades, cirka 1,3-1,4 meter norr om skrevans södra ände och cirka 0,90 meter ned från skrevans topp, ett grönstensavslag (F2). Ytterligare cirka 0,05 meter norr om F2 framkom en halv bergartsyxa (F3). Yxan påträffades i liggande läge i skrevan, till skillnad mot de tidigare påträffades yxorna. Både F1 och F2 framkom på ungefär samma nivå som de tidigare yxfynden (det vill säga cirka 40,75 meter över

Figur 3. Berget och bergsskrevan före undersökning. Pilen pekar på fyndplatsen. I bildens övre vänstra hörn återfinns den sankta åkermarken. Notera det sprickiga och vitt-rade berget. Fotot är taget från norr.
Foto: Patrik Gustafsson.

havet). Resten av bergsskrevan befanns vara fyndtom (se bilaga 3).

Delar av jordfyllningen från skrevan sållades varvid inget av antikvariskt intresse framkom. Vid undersökningen kunde det konstateras att den stenflis som låg packad i den norra delen av skrevan var ditkommen på naturlig väg. Detta genom den geologiska sönderdelnings- och vittringsprocessen. Stenflisor återfanns även under yxorna, ner till botten av skrevan.

Rutor

Efter detta arbetsmoment handgrävdes sex stycken 1x1 meter stora rutor (R1-R6) i närområdet till fyndplatsen. Syftet med rutorna var att undersöka möjligheten om det kunde finnas annan fornlämning i fyndets närhet, till exempel boplatzlämningar eller gravar. Rutorna grävdes ned till ett varierande djup, mellan cirka 0,20 och 0,40 meter. Jordmånen i alla rutor utom i R1 bestod av silt. I den avvikande rutan bestod jorden av stenig morän. Inget av antikvariskt intresse framkom (se bilaga 5).

Fynd

Alla yxor är tillverkade av grönsten (det vill säga diabas). Den ena är svart och de andra är grå till sin färg. Materialen består av två olika varianter av diabas. Fynden presenteras i den ordning som de framkom enligt upphittaren (yxa A-D) samt enligt den här aktuella efterundersökningen (F2 och F3). För att få en ökad förståelse av fyndens relation till varandra hänvisas till figur 4 och bilaga 3).

Den första yxan (A) som hittades är en svart helslipad tunnackig yxa och i det närmaste hel. Endast några mindre bruksskador återfinns på eggen, vilken också uppvisar en tydlig nedslipning som visar på upprepade användning. Yxan är cirka 0,20x0,07x0,035 meter stor. En mindre del av nacken utgörs av ljus röd granit/fältspat (se figur 4).

Den andra yxan (B) är grå och utgörs av en i det närmaste helslipad tunnackig typ där eggen har skadats kraftigt genom att ett stort avslag slagits bort från eggen. Yxan är cirka 0,18x0,055x0,035 meter stor. Yxan är väl använd och har en delvis nedslipad egg (se figur 4).

Den tredje yxan (C) är grå och kan klassas som en spetsnackig yxa och är i det närmaste helslipad. Eggen har fått en kraftig skada varvid en omslipning påbörjats. Omslipningen har dock aldrig slutförts. Eggen har helt slipats ned, vilket gör denna trubbig/flat till sitt utseende. Yxan är cirka 0,27x0,07x0,037 meter stor (se figur 4).

Den fjärde yxan (D) är den enda yxan som inte uppvisar spår av användning. Den består av ett hugget

ämne i grå diabas. Yxan är cirka 0,15x0,055x0,028 meter stor (se figur 4).

F2 utgörs av ett grönstensavslag med negativa avspaltningssytor på dorsalsidan. Vilket tyder på att avslaget kommer från yxtillverkning, dock inte från någon av de påträffade yxorna. Dorsalsidan uppvisar även bultmärken. Avslaget är cirka 0,047x0,016x0,01 meter stort (se figur 4).

F3 består av en grå diabasyxa av helslipad tunnackig typ som gått av på mitten. Endast halva yxan, nackdelen, påträffades. Yxan är cirka 0,13x0,055x0,035 meter stor. Yxans längd som hel uppskattas till cirka 0,20-0,25 meter (se figur 4).

Eftersom fyra av yxorna redan hade tagits fram fanns det ingen möjlighet konstatera huruvida yxorna och avslaget hade deponerats samtidigt eller om det skett under olika tider. Det har dock föreslagits här att det skett samtidigt, eftersom föremålen påträffades på samma nivå i skrevan. Avslaget (F2) och den sist påträffade yxan (F3) verkar i alla fall ha nedlagt vid ungefär samma tillfälle. Avslaget framkom cirka 0,05 meter söder om yxan (F3). Denna yxa påträffades liggande och kanske deponerades den i skrevan med intentionen att den skulle vara stående. Oavsiktligt har den sedan fallit omkull. Skrevan var här något bredare, vilket skapade det utrymme som behövdes för att yxan skulle falla omkull. Detta till skillnad från de fyra andra yxorna som stod "fastkilade" i sprickan.

Enligt Karsten dateras vanligen spetsnackiga yxor till cirka 4000-3450 BC i Skåne (det vill säga först delen av tidigneolitikum). Tunnackiga yxor får en något senare datering och placeras vanligen i tidsintervall cirka 3450-2950 BC (det vill säga slutet av tidigneolitikum och början av mellanneolitikum) (Karsten, 1994, s.50 och 55). Kombinationen av olika redskapsformer som till exempel tunnackig och spetsnackig yxa påträffats ofta tillsammans som depåfynd i Skåne. Detta indikerar att en introduktion av nya föremål skett gradvis och överlappande i tid (Karsten 1994, s. 49).

Stenprover

Ett bergartsprov togs av det vittrade berget samt ett bergartsprov från en annan håll i närheten som var representativt för området. Dessa prover har analyserats av Geoarkeologiskt Laboratorium i Uppsala (GAL). Avsikten med denna analys var att identifiera bergarterna och om möjligt avgöra om något mer än vittring har påverkat blocket där yxorna påträffades.

Här nedan presenteras en kort sammanfattning av den geologiska analysen. För en mer detaljerad redogörelse hänvisas till GALs rapport (se bilaga 1).

Fyndplatsen är lokaliserad till ett område med kraftig påverkan av geologiska processer. Den tycks ligga i mycket nära anslutning, om inte mitt i, en veckomböjning. Det står klart att deformationen av bergarterna kan hänföras till veckningen som kan ha utgjort en svaghetszon, i vilket en yngre diabas kunnat intrudera. Det tycks alltså som fyndplatsen utgörs av en kvarstående rygg av förskiffrad och omvandlad sedimentgnejs som stått kvar i terrängen. Det vittrade bergarten består av en fin-medelkornig sedimentgnejs som klyver sig lätt i två riktningar, det vill säga mot varandra så att den faller sönder i små rektangulära "block" och skivor. Ingenting pekar på att de undersökta proverna på något sätt skulle vara anomala, ovanliga eller påverkade av något annat än naturliga processer. Med andra ord, bergarterna avviker inte från sin geologiska miljö.

Diskussion

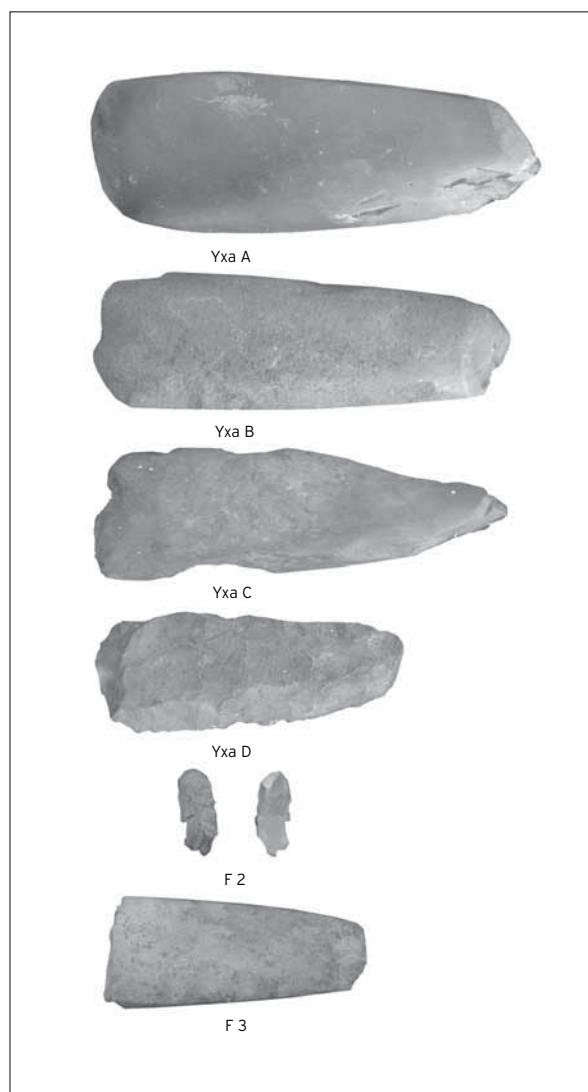
Efter avslutat fält- och analysarbete kunde flera av de uppställda arkeologiska frågeställningarna besvaras direkt. Frågan huruvida det fanns fler föremål kvar i skrevan resulterade efter undersökningen i ytterligare en yxa samt ett grönstensavslag. Totalt framkom alltså fem grönstensyxor samt ett grönstensavslag.

Vid rutgrävningen framkom inga indikationer på annan fast fornlämning som kunde knytas till depån. Eftersom en så pass liten yta undersöktes kan man dock inte säga att frågan är helt utredd. Karsten menar att offerfynd står i ett nära rumsligt förhållande till boplatser och gravar och fungerar därmed som bebyggelseindikatorer i Skåne (Karsten 1994, s.175). Ett boplatssläge och tillika en fyndplats av ett kvartsavslag på en intilliggande höjd indikerar boplatser. Karaktären, läget och höjden över havet (cirka 45 meter över havet) för lokalen gör att den förmodligen är äldre än tidigneolitikum. Platsen har dock avfärdats som boplatser och rubriceras som fyndplats och har därmed inget med depåfyndet att göra.

Berget har visat sig bestå av en sedimentgnejs medan yxorna är gjorda av diabas. Möjligen kan den av GAL omnämnda diabasgången i närområdet vara av intresse (se bilaga 1). Diabasen kan i och för sig ha brutits för att tillverka yxorna. Vid undersökningen påträffades inget som tyder på att brytning av diabas har skett på platsen. Sådan aktivitet borde ha genererat en hel del avfall och inget sådant avfall påträffades vid undersökningen. Dessutom utgörs yxorna av olika typer av diabas.

Kan yxorna och berget ha ett samband med rituella aktiviteter alternativt profana aspekter, såsom

varudepå? Det sistnämnda påståendet är kanske det minst troliga och mest ointressanta. Yxor har i ett flertal fall visat sig inneha funktioner och betydelser som sträcker sig långt bortom det rent funktionella till exempel fälla träd och stycka vilt (se till exempel Runcis 2002, s. 75f och 106ff). Yxor påträffas i gravar, som lösfynd, på boplatser och som depåfynd. Lösfynden förklaras ofta som borttappade föremål eller indikationer på någon av de andra fyndomständigheterna. Boplatserfynd är också problematiska som definition, då det förekommer deponerade yxor på boplatser, till exempel i stolphål (till exempel Welinder 1977). I gravar är yxorna ett tydligt bevis på ett rituellt förfarande. Ytterligare förslag på profant handlande är till exempel varulager. Detta kan

Figur 4. Fynden presenteras uppifrån och ned i den ordning som de framkom i bergsskrevan. Fynden är förminskade i storlek med cirka 65%. Foto: Patrik Gustafsson.

avfärdas i det här fallet, eftersom yxorna bland annat är väl använda och uppvisar bruksskador samt är tillverkade av ett lokalt tillgängligt material. Kan de utgöra en verktygspark efter en persons käraste ägodelar. Har en tanke varit att finna föremålen igen och ta fram dem för att sedan använda dem igen? Platsen måste ha varit väl känd och lätt att hitta genom det i landskapet avvikande berget. Eftersom de deponerade yxorna var arrangerade på ett mycket speciellt sätt och dessutom var någorlunda svåråtkomliga, var nog inte tanken att de skulle tas i bruk igen. Dessutom blir det svårt att förklara varför grönstensavslaget skulle ingå i detta sammanhang. Den bakomliggande orsaken till depåfyndet får nog sökas på annat håll.

Hur förhåller sig platsen till det omgivande landskapet och vilken betydelse kan den ha haft för den förhistoriska människan? På den paleogeografiska kartan som presenteras kan man se att platsen ligger på udden av en smal halvö under tidigneolitikum. Vid den tidpunkten stod havet vid cirka 35 meter över dagens havsnivå (se Risberg et al 1991, s. 35). En mindre vik gick in strax söder om fyndplatsen och kan liknas vid ett avgränsat rum, omgivet av vatten (se figur 5). Anders Carlsson har velat likna en annan tidigneolitisk boplats, belägen vid Brokvarn, Turinge socken i Stockholms län, vid en Sarupanläggning (Carlsson 1998, s. 42). Anledningen till denna tolkning är bland annat att vid den tidpunkt som Brokvarnboplatsen användes, låg den på en halvö omgiven av vatten. Denna tolkning går inte helt att översätta till Brebol av en mängd olika anledningar. Uppenbart är dock att platsen för depån måste ha varit viktig för den tidigneolitiska människan i området.

Landskapets formspråk har tidigare uppmärksamats av bland annat Agneta Åkerlund. Hon menar att speciellt markanta berg, uddar etc. bör ha ingått i den mesolitiska människans världsbild (Åkerlund 1996:135). Detta påstående borde också gälla för den neolitiska, såväl som för den nutida människan. Tilley föreslår att utvalda formationer i landskapet utgör ett symboliskt referens- och teckensystem för händelser knutna till mytologier förankrade i förfäderskulden (Tilley 1999:185ff). Det avvikande berget kan ha varit det som gjorde platsen intressant. Det som föranledde deponeringen av yxorna, var berget såsom en utvald formation i landskapet. Förmodligen tillmättes bergsformationen en särskild betydelse. I detta sammanhang bör också en annan aspekt lyftas fram. Cirka 50 meter rakt söder om fyndplatsen återfinns ett sankt område. Under tidigneolitikum bestod åkermarken av vatten (se figur 5). Denna yta är idag till stora delar uppodlad och är i stort sett ofruktbar. Det var i denna sänka som den förre brukaren hade plöjt upp idag förkommna stenyxor (Peter Gustafsson, muntligen).

Möjligen kan dessa yxor utgöras av en våtmarksdepå invid den aktuella (torra) depån. Förhållandet natur-kultur och vild-tam har av många forskare på senare tid påvisats vara en central del i den tidigneolitiska ideologin (se till exempel Hodder 1990). Kanske kan den dikotomin mellan land (den torra depån) och vatten (den våta depån) vara aktuell i det här fallet (se även nedan).

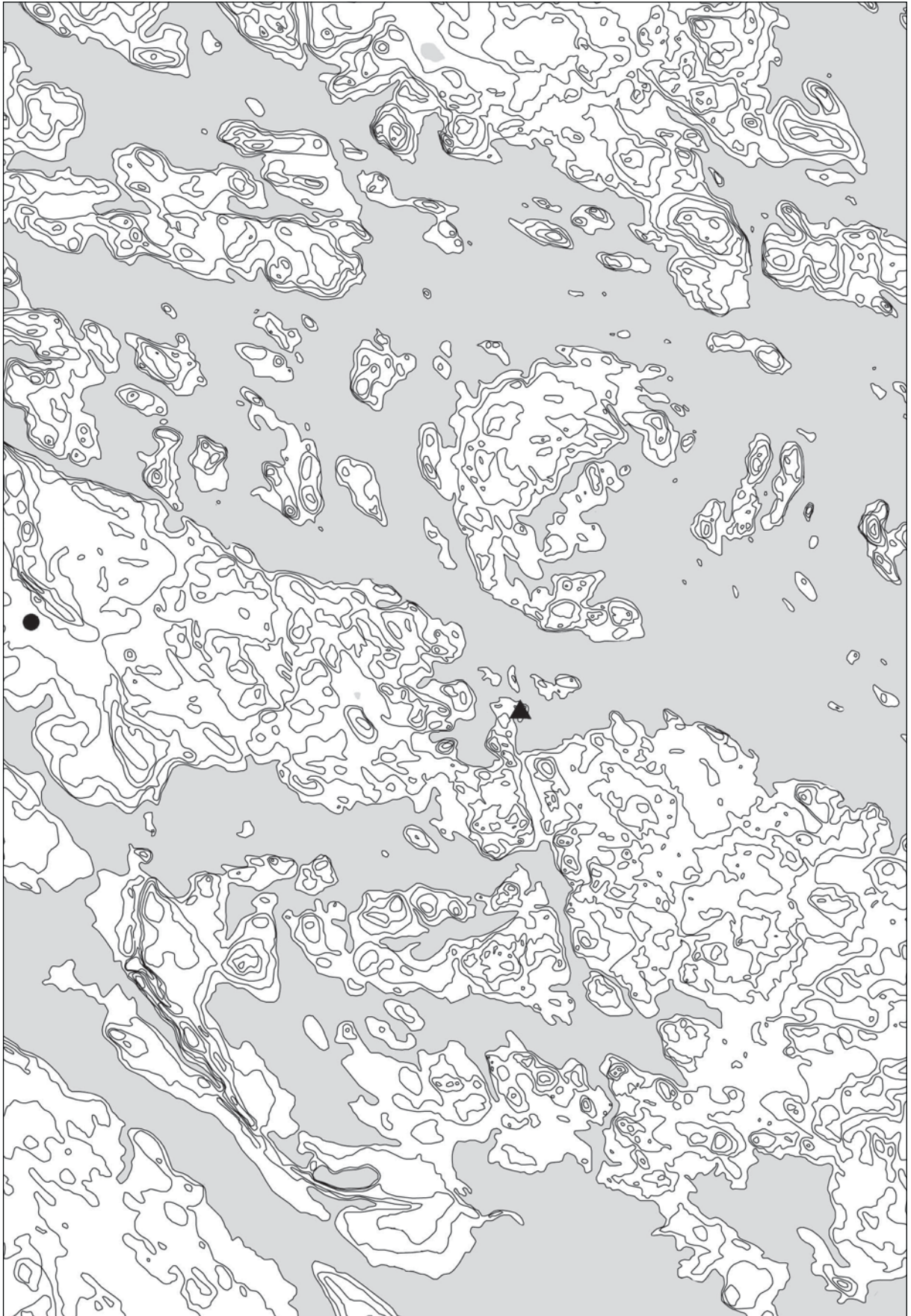
Vid efterundersökningen iaktogs en detalj rörande yxorna. Yxa A hade en något skadad egg, yxa B hade en kraftigt skadad egg, yxa C hade en kraftigt skadad egg som delvis var omarbetad, yxa D utgjordes av en icke färdig yxa, F2 bestod av ett avslag från yxtillverkningsprocessen och slutligen F3 utgörs av en halv yxa. En yxas hela livscykel finns representerad i denna bergsskrevla från avslag och råämne till färdig yxa som efter skador omarbetas och som slutligen "dör" i form av den halva yxan.

Det finns likheter mellan det här aktuella depåfyndet och de skånska depåfynd som Per Karsten presenterar. Yxorna i Skåne är ofta fragmenterade eller skadade, ofta i anslutning till eggpartier. Även halva yxor förekommer. Karsten menar att även fragment kan uppfattas som medvetet förstörda redskap eller som förarbeten till nya. Fragmenterade redskap visar sig vara ett karaktäristiskt inslag bland de neolitiska offerfynden. Fragment som påträffas i depåerna bör ha omfattat samma offervärde som hela redskap. Detta menar han utgör goda belägg för ett utvecklat religiöst och varierat symbolspråk (Karsten 1994, s. 111 och s. 113). Även Anders Carlsson är inne på detta. Han menar att spår av yxtillverkningsprocessen som deponerats, skulle kunna vara ett uttryck för transformationen naturkultur (Carlsson. 1998, s. 42).

Om man följer detta resonemang skulle till exempel F2, avslaget, kunna ses som en tänkt yxa och natur som transformeras till kultur. Per Karsten har redovisat liknande tankegångar där den viktiga yxan var så starkt förankrad i mytologin att yxans födelse, liv och död måste förankras genom rit. Det kan också handla om en myt eller liknande, som för oss idag är helt okänd (Karsten 1994, s.25).

Men varför var detta så viktigt? Spets- och tunnackiga yxor bör ha haft ett starkt symbolvärde till exempel som uttryck för den tidigneolitiska ideologin och kontakter med omvärlden. Det var inga "vanliga" trindyxor som deponerades, utan typiska tidigneolitiska former och föremål vars förebilder återfinns i sydsandinavien. Yxan kan ses som en symbol för en viss livstil, den tidigneolitiska.

Handlingen och syftet med deponeringen av yxorna kan vi kanske aldrig komma åt, utan endast spekulera om. Yxorna har tagits ur en kontext och

Figur 5. En paleogeografisk karta över området runt depåfyndplatsen som visar hur landskapet kan ha sett ut under tidigneolitikum. Grått=vatten (35 meter över havet), vitt=land, svart fylld triangel=platsen för depåfyndet, svart fylld cirkel=RAÅ43, Östra Vrå. Ekvidistans 5 meter. Kartunderlag: Digitala fastighetskartan (GSD). Skala 1:50 000.

ett användningsområde och förts in i ett nytt sammanhang samt därmed givits en ny mening. Det viktiga var kanske att markera människornas närvaro i landskapet samt den ideologi man uttryckte sin tillhörighet och gemenskap med. En ideologi som bland annat utgjordes genom jordbruk, keramik, spets- och tunnackiga yxor. Det vi idag kallar Trattbägarkulturen. Förmodligen rör det sig inte om en, utan om flera samverkande faktorer som tillsammans utgör förklaringen till deponerandet av yxorna i en bergsskrev.

Sammanfattning

En arkeologisk efterundersökning har utförts av Sörmlands museum under perioden 020924–020925. Bakgrunden till efterundersökningen var att fyra stenyxor påträffades år 2000 i en bergsskrev av innehavaren till gården Brebol, Brebol 1:5, Lerbo socken, Katrineholms kommun, Södermanlands län. Vid en besiktning av fyndplatsen konstaterade länsstyrelsen i Södermanlands län att bergsskrevan kunde innehålla mer information angående fyndet. Vidare ansåg länsstyrelsen att berget löpte risk att rämna och därmed utgöra en säkerhetsrisk.

Bortsatt från det ovan nämnda syftet avsågs undersökningen även kunna ge svar på frågor rörande platsens geologi, yxorna och bergets relation till varandra och omgivningen. Både ur ett geologiskt såväl som ett arkeologiskt perspektiv.

Efter undersökningen kunde det konstateras att det totalt påträffades fem yxor samt ett grönstensavslag i bergsskrevan. Vid rutgrävningen framkom inga indikationer på annan fast fornlämning som kunde knytas till depån. Eftersom en så pass liten yta undersöktes, kan man dock inte säga att frågan är helt utredd.

Hypotesen om ett profant handlande bakom depån har avfärdats. Ett rituellt förfarande i en kontext, där den tidigneolitiska ideologin var förhärskande anföras som den troliga bakgrunden till deponeringen av yxorna. I detta ryms även platsens betydelse i landskapet samt yxornas morfologi.

Ett stenprov togs av det vittrade berget samt ett bergartsprov från en annan häll i närheten som var representativt för området. Dessa prover har analyserats av Geoarkeologiskt laboratorium (GAL) i Uppsala. Fyndplatsen är lokaliserad till ett område med kraftig påverkan av geologiska processer. Fyndplatsen utgörs av en kvarstående rygg av förskifrad och omvandlad sedimentgnejs som stått kvar i terrängen. Det vittrade bergarten består av en fin-

medelkornig sedimentgnejs som klyver sig lätt i två riktningar, det vill säga mot varandra så att den faller sönder i små rektangulära "block" och skivor. Det kunde konstateras att bergarterna avviker inte från sin geologiska miljö.

Hänvisningar

Källor

Kunskapsavdelningen. Riksantikvarieämbetet. Projekt fornminnesinformation. Lista med lämningstyper. 2002 04 23.

SHM. Digitala tillväxten. Statens Historiska Museums hemsida.

Muntliga uppgiftslämnare.

Gustavsson, Peter. Gården Brebol. Lerbo socken, Katrineholms kommun, Södermanlands län. 2002 09 24.

Åhlin, Birgit. Valla, Valla socken i Södermanland. 2002 09 24.

Sörmlands museums arkiv

Fornminnesregistret (FMR). Floda och Julita socknar.

(SLM) Sörmlands museums samlingar och föremålsdatabas.

Ekonomisk karta över Sverige upprättad av rikets allmänna kartverk. Sund 9G 7h (fornlämningsöversikten) Skala 1:10 000. Lantmäteriverket. Gävle 1987.

Geografiska Sverigedata (GSD). Fastighetskartan och fornlämningsöversikten (FMIS). Södermanlands län. Kartförlaget. Gävle.

Geografiska Sverigedata (GSD). Gröna kartan. Södermanlands län. Kartförlaget. Gävle. 1996.

Gröna kartan (Topografisk karta): 9G Katrineholm NO. Skala 1:50 000. Lantmäteriverket. 1990. Gävle. 1990.

SGU (Sveriges geologiska undersökning). Jordartskartan ser Ae nr 47, 9G Katrineholm NO Skala 1:50 000. 1982. Uppsala.

Litteratur

Carlsson, A. 1998. *Tolkande arkeologi och svensk forntidshistoria. Stenåldern*. Stockholm Studies in Archaeology-17. Stockholms universitet. Stockholm.

Gellerstam, M. 1990. *Svenska Akademiens Ordlista över det svenska språket*. 11:e upplagan. Red: Gellerstam, M. Stockholm.

Hodder, I. 1990. *The Domestication of Europe*. Oxford.

Karsten, P. 1994. *Att kasta yxan i sjön. En studie över rituell tradition och förändring utifrån skånska neolitiska offerfynd*. Acta Archaeologica Lundensia. Series In 8°, No. 23. Lund.

Risberg, J; Miller, U och Brunnberg, L. 1991. Deglaciation, Holocene Shore Displacement and Coastal Settlements in eastern Svealand, Sweden. *Quaternary International* 9, s. 33-37.

Runcis, J. 2002. *Bärnstensbarnen. Bilder, berättelser och betraktelser*. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. Skrifter No 41. Stockholm.

Tilley, C. 1999. *Metaphore and Material culture*. Oxford.

Welinder, S. 1977. *The Mesolithic Stone Age of Eastern Middle Sweden*. Antikvariskt arkiv 65. Stockholm.

Åkerlund, A 1996. *Human Responses To Shore Displacement. Living by the Sea in Eastern Middle Sweden during the Stone Age*. Studier från UV Stockholm. Diss. Arkeologiska undersökningar. Skrifter nr 16. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

Administrativa uppgifter

Rapporten ingår i Sörmlands museums rapportserie: En stenyxdepå vid Brebol. Arkeologiska meddelanden 2003:09

Södermanlands museums dnr: KUS00283

Länsstyrelsens dnr: 220-9339-2000

Tid för undersökningen: 020924-020925

Personal: Patrik Gustafsson och Ingeborg Svensson

Belägenhet: Fastighetskartan. Fd. Ekonomisk kartan över Sverige i skala 1:10 000. Sund 9G 7h. Uppräntad av Rikets allmänna kartverk.

Efterundersökningsområdets sydvästra hörn:

X6536920,00 Y 1538291,00

Koordinatsystem: RT 90

Höjdsystem: Rikets höjdsystem (RH70)

Undersökt yta: cirka 7 m²

Dokumentationsmaterial förvaras i Södermanlands museums arkiv. Fynd med nummer 1-3 förvaras på Sörmlands museum tills fyndfördelning sker. Yxorna A-D förvaras för närvarande hos familjen Gustavsson på gården Brebol i Lerbos socken i väntan på fyndfördelning.

Bilagor

Bilaga 1. Geoarkeologi

Granskning av bergartsprov från fyndplats för stenyxor

Geoarkeologiskt Laboratorium

Analysrapport nummer 2-2003

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV GAL

Av Johan Kjellman och Lena Grandin

Inledning

På uppdrag av Patrik Gustafsson, Sörmlands museum, har Geoarkeologiskt Laboratorium (GAL) granskat bergartsprov från en fyndplats för stenyxor på fastigheten Brebol 1:15, Lerbo socken, Katrineholms kommun, Södermanlands län.

En efterundersökning genomfördes av Sörmlands museum vid en klippskreva där fyra bergartsyxor påträffats. Vid undersökningen påträffades ytterligare en yxa samt ett bergartsavslag. Området utgörs av en starkt vittrad blockterräng, beläget på en mindre moränhöjd. Invid fyndplatsen finns en övergiven mindre grustäkt, använd i 1900-talets början.

I samband med undersökningen samlade Sörmlands museum in prover av den vittrade bergarten från fyndplatsen (A nedan), och ett bergartsprov från "ett annat block i närheten" (B nedan), representativa för området. Avsikten med denna studie är att identifiera bergarterna och om möjligt avgöra om något mer än vittring har påverkat blocket där yxorna påträffades.

Metod

Bergartsproverna har undersökts okulärt och under stereolupp. Ett stycke från fyndplatsen har slagits sönder för att få friska ytor att titta på.

Resultat

Prov A består av ett 10-tal, på ytan omvandlade, bergartsfragment varav de minsta är ca. 4-5 cm och de större flera 10-tal cm. Bergarten är en fin-medelkornig sedimentgnejs. Den har en tydlig planstruktur som ger sig till känna som en bandning av mörk glimmer, bergarten klyver sig lätt i den riktningen. Bergarten klyver sig dessutom i två andra riktningar i ca 70-90 grader mot den förstnämnda riktningen och mot varandra så att den faller sönder i små lätt tiltade rektangulära "block" och skivor. Klyvytorna är ofta glimmer/klorit belagda, inte sällan rostfärgade och belagda med beck och humusämnen. På ett av proven finns ett litet hålrum med små kristaller av fältspat och kvarts.

Prov B består av ett större stycke lätt deformerad biotitförande granit.

Lokal geologi

På berggrundskartan tillhörande kartbladet Katrineholm NO (SGU Af 137) ser man att området direkt runt fyndplatsen domineras av "sedimentgnejs" som genomslås i N-S riktning av en diabasgång. Väster och söder, 400-500 m, om sedimentgnejsområdet går äldre "urgranit" men även yngre granit i dagen. På strukturgeologiska kartan av samma kartblad är diabasgången inritad och man har även markerat en flack veckaxel, som ligger ett par hundra meter SV om fyndplatsen. På den flygmagnetiska kartan syns en tydlig veckstruktur vars västra "ben" och/eller veckomböjning ligger rakt N-S över fyndplatsen. Veckets båda ben kan följas 3 respektive 2 km som magnetiska anomalier.

Sammanfattning

Alla iakttagelser kan förklaras med geologiska processer: såsom deformation (klyvytor), metamorfos (klorit), brecciering (kvartskristaller) vittring i jord (beck) etc. Dessa iakttagelser bekräftas också när man tittar på den geologiska kartan.

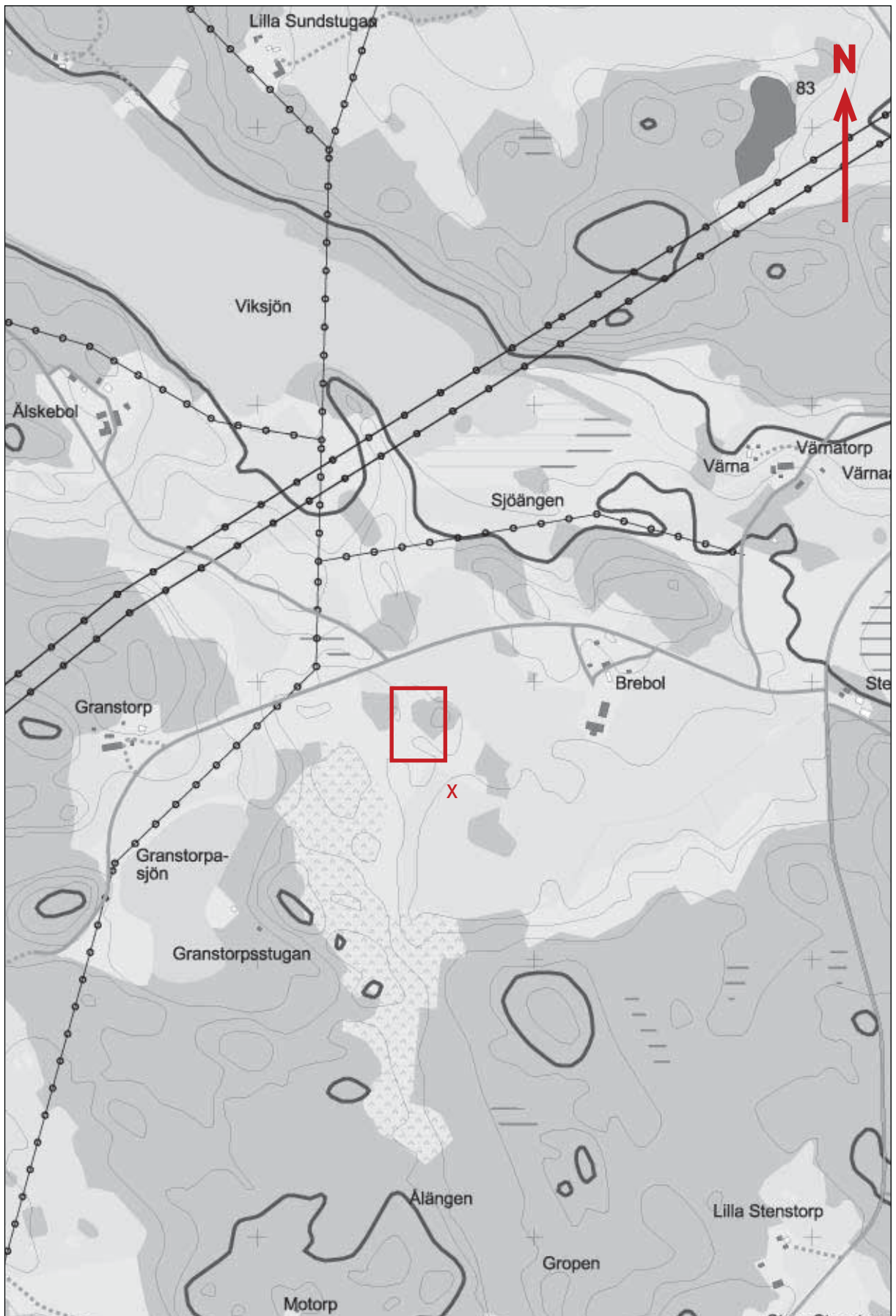
Det står klart att fyndplatsen är lokaliserad till ett område med kraftig påverkan av geologiska processer. Den tycks ligga i mycket nära anslutning, om inte mitt i, en veckomböjning och det står klart att deformationen av bergarterna kan hänföras till veckningen. Vidare tycks veckets västra ben utgjort en svaghetszon i vilket en yngre diabas kunnat intrudera. Omvandling av bergarterna kan ha skett både vid den tidigare veckningen och den senare intrusionen av diabasen. Det tycks alltså som fyndplatsen utgörs av en kvarstående rygg av förskiffrad och omvandlad sedimentgnejs som stått kvar i terrängen.

Ingenting pekar på att de undersökta proverna på något sätt skulle vara anomala, ovanliga eller påverkade av något annat än naturliga processer. Med andra ord, bergarterna sticker inte ut från sin geologiska miljö. Omvänt kan man fråga sig om platsen "sticker ut" från sin "kulturella omgivning", till exempel topografiskt eller mineralogiskt? Iakttagelsen av små kristaller av kvarts i ett av bergartsproven leder till tanken att fyndplatsen kan ha innehållit större kristaller av kvarts (eller fältspat).

Litteratur

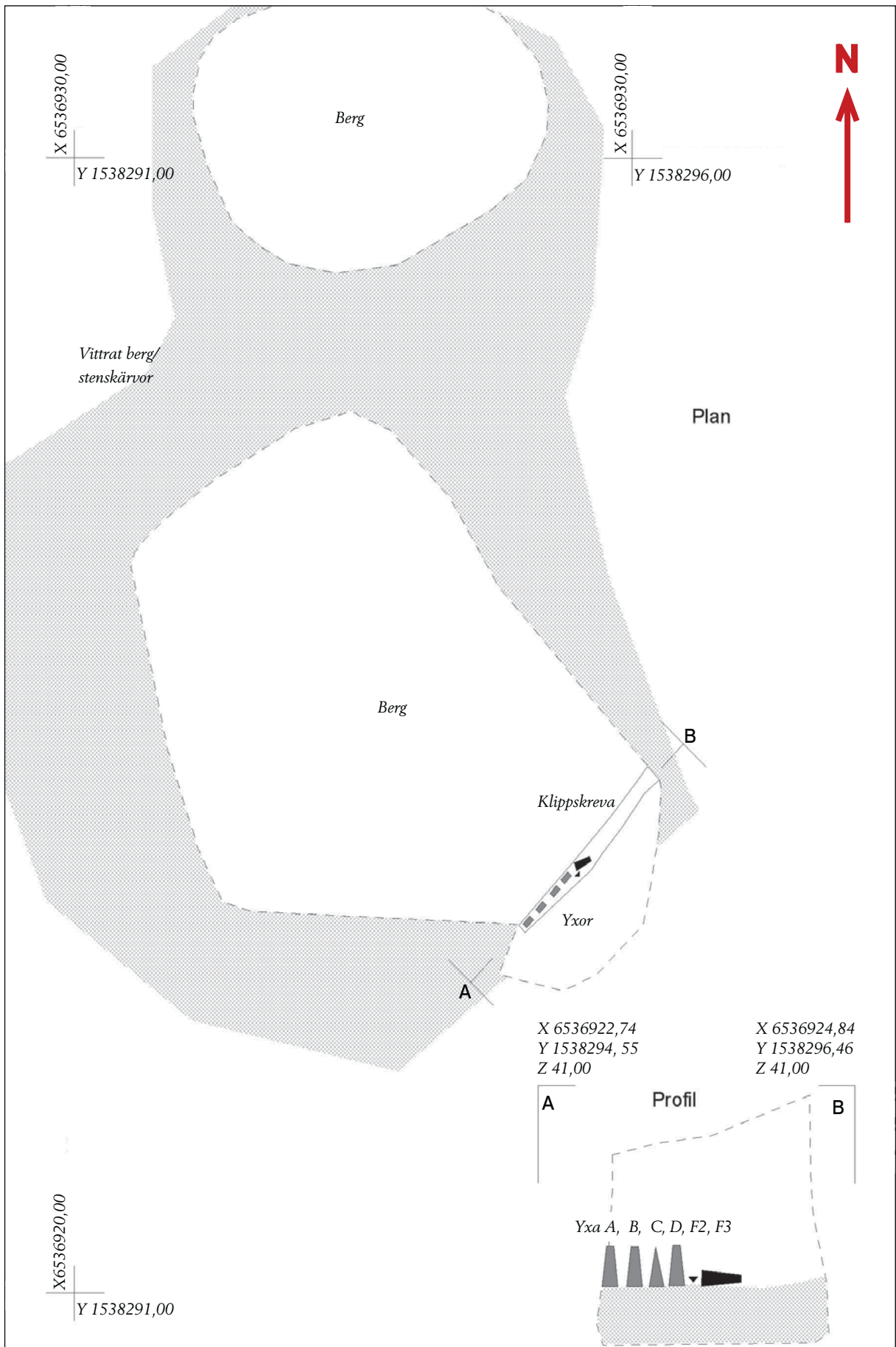
Wikström, Anders (1983) Beskrivning till berggrundskartorna Katrineholm NV och NO. Sveriges Geologiska Undersökning, serie Af 131 och 137.

Bilaga 2. Utdrag ur Fastighetskartan (GSD) med fornlämningsöversikten (FMIS), motsvarar Ekonomiska kartans blad Sund 9G 7h . Undersökningsområdet markerat samt uppgift om fyndplats för stenyxor med ungefärlig markering (rött kryss) för . Skala 1:10 000.

Bilaga 3. Berget och bergsskrevan i plan och profil. Fynd påträffade vid undersökningen=Svart. Tidigare gjorda fynd=grått. Skala 1:50.

Bilaga 5. Fyndtabell

Fyndnr	Sakord	Material	Antal	Antal frag.	Storlek (mm)	Vikt (g)	Kommentar	X	Y	Z
A	Tunnackig yxa	Grönsten	1		0,20x0,07x 0,035	-	Hel	6536923,46	1538295,15	40,74
B	Tunnackig yxa	Grönsten	1		0,18x0,055x0,035	-	Hel	6536923,46	1538295,15	40,74
C	Spetsnackig yxa	Grönsten	1		0,27x0,07x0,037	-	Hel	6536923,46	1538295,15	40,74
D	Yxämne	Grönsten	1		0,15x0,055x0,028	-	Hel	6536923,46	1538295,15	40,74
1	Avslag	Kvarts	1		6x25x24	9	Bipolär teknik	6536816,00	1538108,00	45,00
2	Avslag	Grönsten	1		8x48x19	9	Avslag från yxtillverkning	6536923,41	1538295,13	40,75
3	Tunnackig yxa	Grönsten	1		518x140x60	39	Halv. Nackdel.	6536923,46	1538295,15	40,74

Bilaga 6. Rutttabell

Rutnr.	Storlek (m)	Djup (m)	Beskrivning	X	Y	Z
R1	1x1	0,30	0,10 förna. Silt.	6536903,26	1538288,54	35,91
R2	1x1	0,40	0,10 förna. Silt.	6536900,94	1538298,57	36,51
R3	1x1	0,30	0,10 förna. Silt.	6536910,85	1538268,87	35,96
R4	1x1	0,40	0,10 förna. Lerig silt.	6536888,47	1538274,79	35,09
R5	1x1	0,20	0,10 förna. Siltig morän	6536938,70	1538299,12	41,75
R6	1x1	0,20	0,5 förna. Stenig morän.	6536931,45	1538305,85	41,43